

Fons Coomans, Menno T. Kamminga
Extraterritorial Application of Human Rights Treaties
(Intersentia, Antwerpen – Oxford, 2004)

Зборник радова под насловом *Екстраитеријоријална примена уговора о људским правима* садржи текстове дванаест аутора, што представља допринос семинару одржаном јануара месеца 2003. године у организацији Центра за људска права у Маастрихту.

Радови се ослањају на четири чувена документа о људским правима (Пакт о грађанским и политичким правима, 1966, Пакт о економским, социјалним и културним правима, 1966, Европска конвенција о основним људским правима и слободама, 1950. и Америчка конвенција о људским правима, 1969), те на праксу органа у чију је надлежност стављен надзор над њиховом применом (Комитет за људска права, Европски суд за људска права и Интерамеричка комисија за људска права).

Упоредни приступ који доминира овим зборником несумњиво је последица добро познате чињенице да се наведени органи у својим пресудама неретко ослањају на ставове и тумачења осталих органа за заштиту људских права. Из размишљања појединих аутора могло би се закључити да разлог томе лежи не само у комплексности и недовољној испитаности проблема екстратериторијалне примене уговора о људским правима, већ и у недостатку храбрости позваних институција да заузму јасне и недвосмислене ставове у том погледу, будући да су свесне далекосежних последица које њихове одлуке могу имати у временима која долазе.

Од изузетног значаја је околност да се међу ауторима одабраних текстова налазе како теоретичари, професори међународног права на значајним европским и америчким универзитетима, тако и истраживачи на бројним институтима за међународно право и правни саветници при међународним организацијама и органима који се баве заштитом људских права. Управо такав приступ омогућио је да се, ионако комплексна тема, сагледа са различитих аспеката, превасходно практичних али уз неизбежно ослањање на становишта теорије.

Након листе скраћеница и, по природи ствари, незаобилазног, изузетно прегледно класификованог и исцрпног списка случајева које аутори у радовима консултују, следи уводни чланак самих уредника под насловом „Упоредни уводни коментари о екстратериторијалној примени уговора о људским правима“, а потом и дванаест есеја разврстаних у четири тематске целине.

Уредници зборника уједно су и коаутори уводног чланка који поставља почетне координате проблема. Не спорећи да се у основи људских права налази идеја о неопходној заштити појединца од

арбитражног вршења власти територијалне државе, Куманс и Каминга истичу да актуелни развој упућује на све већу „рањивост појединца“ услед све чешћег кршења основних људских права актима државе изван њених територијалних граница. Разлоге за такву ситуацију аутори, између осталог, виде у глобализацији и рату против тероризма, питајући се да ли су државе потписнице уговора о људским правима дужне да и ван своје територије поштују обавезе преузете тим уговорима.

Целина која прати уводни чланак бави се односом екстратериторијалних аката државе и међународног хуманитарног права. С обзиром на решење предвиђено чланом 1 Женевских конвенција од 1949. године, према коме се државе уговорнице обавезују на поштовање Конвенција „у свим околностима“, постоји сагласност да питање екстратериторијалне примене уговора који уређују материју међународног хуманитарног права није сувише комплексно. Ипак, поједина питања захтевају јасне одговоре. Тако Џејмс Рос, у свом чланку „Аспекти надлежности међународних људских права и хуманитарног права у рату против терора“, сматра да би, у складу са начелом *lex specialis*, међународно хуманитарно право требало примењивати у случају преклапања двеју области права, узимајући у обзир околност да се међународно хуманитарно право примењује за време оружаног сукоба, за разлику од права људских права чија примена није ограничена. Како, пак, ни границе самог међународног хуманитарног права нису најпрецизније дефинисане, аутор наглашава и уједно изражава бојазан да остаје довољно простора за различита тумачења његове применљивости у конкретном случају.

Друга група чланака разматра питање екстратериторијалне примене уговора о грађанским и политичким правима. У оквиру ове групе текстови су систематизовани према конкретном инструменту за заштиту људских права. Сваки чланак, иако фокусиран на неки од уговора о људским правима, пружа драгоцену упоредну анализу кроз освртање на праксу осталих органа задужених за надзор над њиховом применом.

Доминик Мек Голдрик, професор Међународног јавног права на Правном факултету у Ливерпулу, и Мартин Шеинин, професор Уставног и Међународног права и члан Комитета за људска права, детаљно су се у својим радовима посветили питању екстратериторијалне примене Пакта о грађанским и политичким правима.

Настојећи да јасно одреди појам екстратериторијалне примене пре залажења у дубље и комплексније анализе овог питања у контексту Пакта о грађанским и политичким правима, професор Мек Голдрик инсистира на општем међународном праву као оквиру у коме треба трагати за адекватним одговорима. Два су аспекта овог питања. Први се тиче обавеза које Пакт намеће у погледу

појединаца на територији државе уговорнице, али које се односе на повреде одредаба Пакта учињене на територији друге државе уговорнице. Други аспект тиче се повреде права загарантованих Пактом у погледу особа које се налазе на територији државе која није уговорница Пакта. Аутор даље развија две наведене ситуације пружајући истовремено детаљно тумачење кључних израза релевантних одредаба самог Пакта. У складу са члановима 31 и 32 Конвенције о уговорном праву, аутор се приклања тумачењу које у уобичајеном значењу израза „на њеној територији и у њеној надлежности“ (члан 2(1) Пакта) види јасну конјункцију, те неопходну испуњеност оба та елемента да би дошло до примене Пакта о грађанским и политичким правима.

На самом крају чланка професор Мек Голдрик се, инспириран одлуком Европског суда за људска права у случају Банковић, пита да ли би Комитет за људска права у неком сличном случају који би пред њега био изнет донео другачију одлуку. Храбро описујући случај Банковић као „политички“, уз тврдњу да је Суд овом одлуком настојао да привремено избегне одговоре на извесна незгодна питања, аутор ипак ову одлуку сматра сагласном са претходном праксом Суда. Оправдавајући став Суда да је питање надлежности било суштинско у случају Банковић, аутор своја размишљања окончава сумњом у могућност битно другачије одлуке пред Комитетом за људска права.

Екстратериторијалној примени Конвенције о основним људским правима и слободама и пракси Европског суда за људска права посвећена су такође два чланка. Међутим, пажљивим читањем сваког од чланака у оквиру овог зборника стиче се утисак да је пракси Европског суда за људска права посвећено највише простора. Наиме, одлука у случају Банковић несумњиво је покренула многе на размишљање о питању екстратериторијалне примене. Она представља незаобилазну тачку на коју је неопходно осврнути се приликом анализе праксе осталих органа за заштиту људских права.

Чланак под називом „Живот после случаја Банковић: о екстратериторијалној примени Европске конвенције о људским правима“ Рика Лосона, подробно анализира ову значајну одлуку. Аутор се на самом почетку чланка бави уводним питањима појма екстратериторијалне примене и генезе члана 1 Европске конвенције о људским правима, те незаобилазним тумачењем израза „у својој надлежности“ од кога и зависи да ли се Конвенција може применити у случају повреда насталих на територији државе која није уговорница Конвенције.

Чланак детаљно приказује рану праксу Суда поводом питања одговорности државе за екстратериторијалне акте, као и праксу

Суда која је уследила по доношењу одлуке у случају Банковић, а која недвосмислено потврђује став Суда заузет у овом пресудном случају. Анализа праксе праћена оригиналним коментарима изузетно је занимљива кад аутор излаже принцип „ефективне контроле“ и његов развој. Принцип „ефективне контроле“ он анализира у контексту низа случајева поводом Северног Кипра, доцније га разматрајући кроз релевантне параграфе одлуке у случају Банковић. Лосон у том смислу изричито закључује своја размишљања ставом да степен обезбеђености права и слобода појединаца изван територије државе уговорнице мора бити сразмеран степену контроле коју она над тим појединцима врши.

Последња два чланка у оквиру друге целине посвећене заштити грађанских и политичких права, тичу се уговора о људским правима у интерамеричком систему заштите тих права. Аутори који се баве том проблематиком не одступају значајније у систему излагања од раније поменутих писаца, инсистирајући претежно на пракси Интерамеричке комисије уз неизбежну компарацију са случајем Банковић. Чини се да су аутори јединствени у оцени и похвалама упућеним Интерамеричкој комисији за људска права. Она је, када се ради о екстратериторијалној надлежности држава чланица Организације америчких држава, отишла корак даље у односу на нешто конзервативнији и опрезнији Европски суд за људска права, што јасно произлази из става Комисије да се држава чланица ове организације сматра одговорном за повреде права из Америчке конвенције о људским правима или Америчке декларације о правима и дужностима човека, чак и када је повреда наступила изван њене територије али у оквиру америчког региона. Ипак, чак ни Комисија није имала довољно одважности да оде тако далеко и да државу прогласи одговорном за кршење права настало у држави која се налази изван региона.

Најзад, у последње две целине зборника уредници су сврстали радове о екстратериторијалној примени уговора о економским, социјалним и културним правима, односно о питању односа екстратериторијалности и санкција.

Иако се питање екстратериторијалне примене уговора о економским, социјалним и културним правима јавља у битно другачијем облику – с обзиром на околност да уговори у овој области не ограничавају домет њихових обавеза на појединце који се налазе на територији или у надлежности држава уговорница – кључно питање тиче се природе и конкретне садржине поменутих обавеза. Том питању посвећено је и највише простора. Ставови аутора се разликују у зависности од тога да ли се ове обавезе ограничавају на негативне или пак укључују и позитивне обавезе. Највећи про-

блем у том смислу, чини се, ипак представља недостатак релевантне међународне праксе у овој области.

Похвале треба превасходно упутити приступу којим су се Куманс и Каминга послужили приликом уређивања зборника. Свако питање, а поготово ново и недовољно истражено, вапи за сагледавањем из различитих углова, не само апологетским већ и често вреднијим критичким размишљањима. Сучељавајући у свакој тематској целини ставове по два аутора, изгледа да су уредници успели у намери да читаоца најпре упуте у сваки аспект теме о којој чита, потом га просто изазивајући да сам вага разлоге које аутори износе у прилог својим тврдњама и против њих, да би га најзад подстакли на креативно размишљање остављајући му довољно простора за извођење сопствених закључака.

Екстратериторијална примена уговора о људским правима као једно релативно ново питање које све више добија на актуелности, покренуло је тек недавно жустру расправу у доктринарним круговима. Управо из тог разлога не постоји богата референтна литература коју би особа заинтересована за ово питање имала прилику да консултује. У том смислу, зборник радова *Експирајтериторијална примена уговора о људским правима* уредника Фонс Куманс и Мено Т. Каминга представља изузетан допринос савременим тенденцијама права људских права и незаобилазан и надасве непресушан извор драгоцених идеја које, ако је судити по еволуирајућој пракси надлежних органа за заштиту људских права, нису још добиле свој коначни облик.

Бојана Јакшић

Миодраг Јовановић

Колективна права у мултикултурним заједницама,
(„Службени гласник“, Београд, 2004)

У једном чланку у којем анализира неке од мера такозване афирмативне акције, Роналд Дворкин вели да у одређеним околностима држава може да одступи од либералног начела „једнака права за једнаке грађане“ и да неке појединце стави у неповољнији а неке друге у повољнији положај уколико то побољшава стање заједнице као целине. А заједници као целини може бити боље на два начина: када су у њој унапређени или интереси или вредности. Дворкин не помиње да, осим од уважавања интереса и вредности, добробит мултикултурног друштва зависи и од очувања идентитета етнокултурних заједница. Међутим, Клаус Офе уверљиво доказује да се у оваквим друштвима конфликти засновани на идентитету